AFGANİSTAN'DA TÜRK ECZACILARI: ORD. PROF. SELAHATTİN TANDAL

Şeref Etker[*]

Türkiye, Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak Afganistan Krallığı'na önemli ölçülerde askeri, teknik ve bilimsel destek sağlamış ve bu ülkede yüksek öğretim kurumlarının temellerinin atılmasına katkılarda bulunmuştur.[1] Afganistan'da çağdaş eczacılık eğitimi ve uygulaması ise, bütünüyle Türk eczacılarının bir başarısıdır.

Kabil Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne 1934'te kimya profesörü olarak gelen Ömer Şevket Öncel (Özöncel), burada Eczacılık Okulu'nu da kurmuştur. Ömer Şevket Bey, Afganistan'daki eczacılık eğitimini kızı kimyager Saliha Öncel (Arkun) ile birlikte üstlenmiş ve 1937'de okul ilk mezunlarını verdikten sonra Türkiye'ye dönmüştür. [2] Okulda Prof. Ömer Şevket Öncel'in yerini eczacı Selahattin Tandal almıştır. [3]

Selahaddin Mustafa Tandal, 1906 (R 1322 / H 1324) yılında, İstanbul Fatih'te Pirinçci Sinan mahallesinde doğmuştur. İlk ve rüşdiye öğrenimini Hadikat'ül-maarif ve Köprülü Numune mekteplerinde yapmış, Vefa ve Mercan Sultanilerinde okuyarak 1923'te Eczacı Mektebi'ne sınavla girmiştir. Eczacılık eğitimini 7 Temmuz 1926'da tamamlayan Selahattin Tandal, 8 Kasım 1926'dan başlayarak üç ay Gülhane Hastanesi'nde İhtiyat Eczacı Mülazımı, bundan sonra da Sille (Konya) Umum Sıhhiye deposunda bir yıl staj yaptıktan sonra, 3 Ekim 1927 tarih ve 280/2774 sayılı Eczacı şehadetnamesini almıştır.

Selahattin Tandal, 28 Kasım 1928 tarihinde İstanbul Darülfununu Tıp Fakültesi Eczacı ve Dişçi Mektepleri 'Kimya-i tahlili keyfi ve kemmi' asistanlığına başlamıştır.[4] Tandal'ın burada afyon alkaloidleri (*afyon ve şibh-i kaleviyatı*) konusunda bir 'tez çalışması' yaptığı bilinmektedir.[5] Darülfünun'un

* Dr., Zeynep–Kamil Hastanesi, Üsküdar 34668, İstanbul.

VIII. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı'nda (İstanbul, 29–30 Mayıs 2008) sunulmuştur.

1 B. Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi yay., 2002, s. 354-381.

2 T. Baytop, *Türk Eczacılık Tarihi*, İstanbul, İst.Üniv.Eczacılık Fak. yay., 1985, s. 428-429.

3 Ö. Korkmaz, 'Afganistan'a Türk yardımı (1920-1960)', A. Ahmetbeyoğlu (ed.), *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı yay., 2002, s. 217-222 (Sağlık alanında yapılan yardımlar) konulu çalışmada, Ömer Şevket Öncel'den sözedildiği halde Selahattin Tandal'ın adı geçmemektedir.

4 Naşit Baylav, Selahaddin Bey'in (Tandal) Tahlili Kimya asistanlığına 28.II [Şubat].1928 tarihinde tayin edildiğini belirtmektedir, bkz. N. Baylav, *Eczacılık Tarihi*, İstanbul, Yörük Matb., 1968, s. 328. Burada bir dizgi hatası olmuştur: S. Tandal'ın asistanlığa atanma tarihi 28.11 [Kasım].1928'dir.

5 S. Tandal, 'Eczacı Mektebinde iki yıl analitik kimya asistanlığı yapmış ve yazdığı tez kabul edilerek başasistanlığa terfi ettirilmiştir', *Selahattin Tandal Kardeşimizin Anısına* [Şefkat Locası yay., İstanbul, 1981].

lağvı üzerine müderris Ömer Şevket Bey ile birlikte kadro dışı kalmıştır. Daha sonra, 1 Mart 1934'te İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi F.K.T. [P.C.N.] genel kimya asistanlığına atanan Selahattin Tandal,[6] 15 Nisan 1937'de Kabil Üniversitesi'nde İspençiyari (Farmasötik) Kimya okutmak üzere bu görevinden 'affedilmiştir'. Bakanlar Kurulu kararı ile Kabil Üniversitesi'ne giderek 1937-1942 yılları arasında Genel Kimya Profesörü, 1942-1947 arasında Genel Kimya ve Eczacılık Kimyası Ordinaryüs Profesörü olarak çalışmış ve Afganistan hükümetinin 'Maarif madalyası' ile ödüllendirilmiştir. Selahattin Tandal, yurda döndükten sonra İstanbul'da kendi eczanesinde (Bebek Eczanesi) çalışmış, bunun yanında meslek örgütlerinde görev almıştır.[7] Türk Eczacıları Birliği Merkez Heyeti'nin ilk başkanlığını da yapan Selahattin Tandal, T.C. Kurucu Meclisi Temsilciler Meclisi'ne üye seçilmiştir.[8] Ölümü: 6 Şubat 1981.

Selahattin Tandal İstanbul'da Fen Fakültesi'nde çalışırken (Ş.Etker Koleksiyonu).

6 İstanbul Üniversitesi'nin, 6 Kasım 1933 tarihli muvakkat kadrosunda [BCA: Fon kodu: 30.10.0.0./Yer No: 141.12.1] Selahattin Tandal'ın adı geçmemektedir, bkz. E. Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi*, *c.3: Darülfünun'dan Üniversite'ye Geçiş (Tasfiye ve Yeni Kadrolar)*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniv. yay., 2010, (Ek-5.5) s. 558. E. Taşdemir, *Belgelerle 1933 Üniversite Reformında Yabancı Bilim Adamları*, Ankara, Bizim Büro Basımevi, 1992, s.113'de yeralan (tarihsiz) bir belgede ise Selahattin [Tandal], Fen Fakültesi'nin Umumi Kimya kürsüsünde Ord.Prof.Dr. Fritz Arndt'ın yanında 'başasistan' olarak gösterilmektedir.

7 R. Kocaer, *Türkiye Eczacılar Almanağı 1949*, İstanbul Hüsnütabiat Basımevi, 1949, s. 312.

8 28.12.1960, 'Temsilciler Meclisi'ndeki arkadaşlarımız: Prof. Selahattin Tandal', *Türk Eczacıları Birliği Mecm.*, c. IV, sayı 1, 21 Temmuz 1961, s. 208-209; *Eczacılık Bült.*, c. III, sayı 3, Mayıs 1961, s. 35.

Selahattin Tandal, Ord.Prof.Dr. Fritz Arndt ve öğrencilerle birlikte (16 Mayıs 1935)
(Ş.Etker Koleksiyonu)

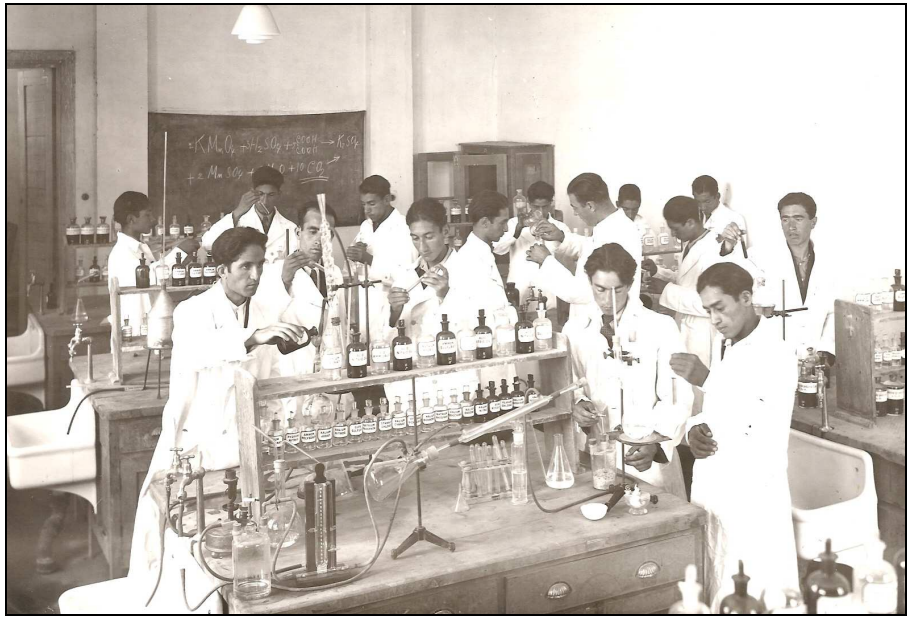
Ord.Prof. Selahattin Tandal'ın, Afganistan'daki çalışmalarının bir tanığı Dr. Rebi Hikmet Barkın (1899-1974) olmuştur. Barkın, bu konuda şu bilgiyi vermektedir:[9]

'[Afganistan'da] Eczacılık ve Eczacı Mektebi: …1936 yılı başında Türkiye'den gelen heyet arasında Eczacı Bay Selahattin Tandal [ve] onunla beraber gelen Prof. Ömer Şevket Öncel dahi Türkiye Eczacı Mektebi'nin eski muallimlerindendi. İkisi beraber, Tıp Fakültesi'ne bağlı bir yüksek Eczacı Mektebi açtılar. Bu mektebe duhul şartları arasında lise mezunu olmak şartı da bulunduğundan girenler azdı. Fakat az da olsa, bir tahsil devresi sonunda elde hakiki eczacı denilebilecek kimseler bulunacak ve bunlarda ilerde memleketin ihtiyacı nisbetinde eczacı yetiştirebileceklerdi. Böylece Efganistan'ın ilk yüksek Eczacı Mektebi de açılmış bulunuyordu. Bu mektebe girenlerin azlığı ve ihtiyacın çokluğunu göz önünde tutarak Mülkiye Hastanesi'ndeki eczacı kurslarına devam ettik. Mülkiye Hastanesi'ndeki Başhekimliğim zamanında kurslara ehemmiyet ve dikkatle devam olunuyordu.'

9 R. Barkın, 'Efganistan'da Türk hekimleri (VII)', *Dirim*, c. XXI, sayı 7, Temmuz 1946, s. 302-304. Dr. Rebi Barkın, Ömer Şevket Öncel ile Selahattin Tandal'ın Afganistan'a birlikte gelerek Eczacılık Okulu'nu açtıklarını yazmaktadır. Doğrusu: Öncel'in 1934'te, Tandal'ın 1937'de Kabil'e geldiğidir.

Selahattin Tandal Kabil Eczacılık Okulu'nda ders verirken (Ş.Etker Koleksiyonu).

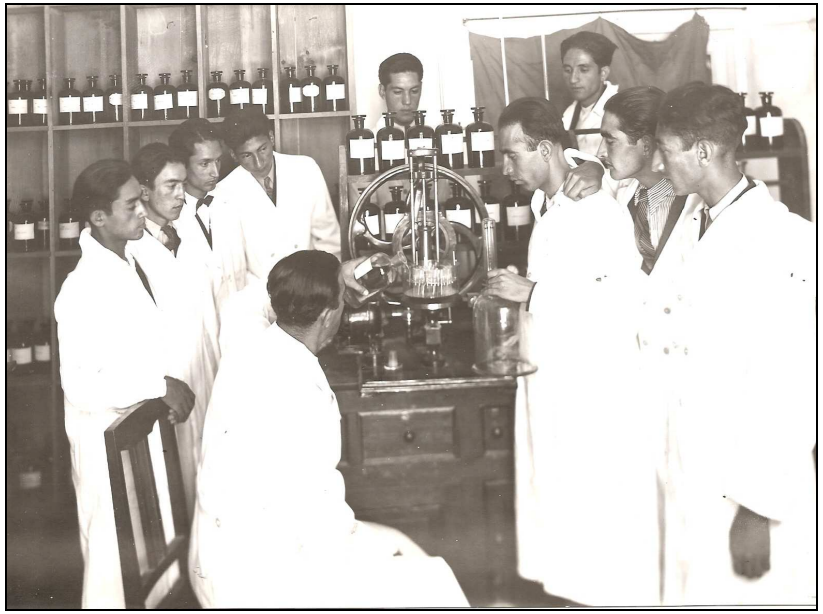

Selahattin Tandal Kabil Eczacılık Okulu'nun laboratuvarında (Ş.Etker Koleksiyonu).

'Eczacı Bay Selahattin [Tandal], sonradan Umumi Devlet Eczanesi denilen ecza deposunun idaresini deruhte etti ve Efganistan devletinin bütün ecza ihtiyacını temin eden bu cesim deponun karışık hesaplarını tam bir intizama sokarak büyük hizmetler ifa eyledi.'[10]

'Eczacılık ve ispençiyari işleri Ecz. Kimyager Selahattin Tandal elinde büyük bir gelişme gösterdi. Efganistan'a 10 yıl hizmet eden bu değerli arkadaşın başarıları pek çok ve büyüktür… Merkez ecza deposunda bir imalathane ve galenik müstahzarlar laboratuvarı kurmuştu. Galenik laboratuvarında, gelen ilaçların saflığı ve içindeki aktif unsurların mikdarı tayin olunmakta ve imalathanede ise droglardan tentürler, ekstre flüidler ve şuruplar hazırlanarak bütün memlekete dağıtılmakta idi. Bundan başka steril mahlüller ve ampüller ile türlü komprimeler dahi yapılmağa başlanmıştır. Böylece, örnek bir imalathane meydana getirildikten başka, devlete ecza masraflarından büyük tasarruf sağlanmıştır.

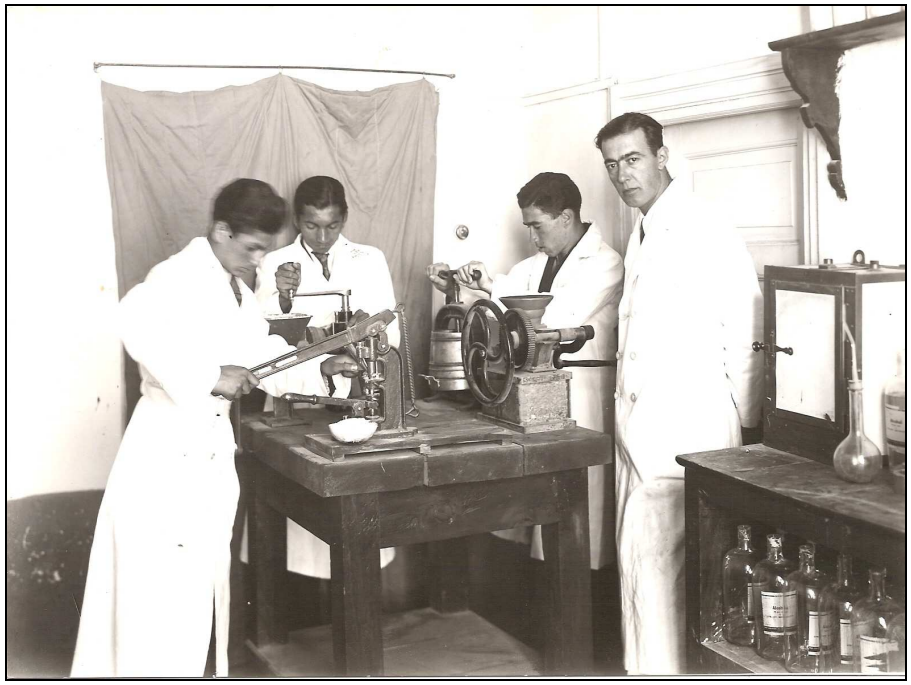
Selahattin Tandal, Eczacı Mektebindeki derslerine de devam etmiş ve ayrıca Mülkiye Hastanesi'nde açılan kalfa kursu çalışmalarını dahi daima nezareti altında bulundurmuştur…'

Selahattin Tandal Kabil Eczacılık Okulu'nun eczanesinde (Ş.Etker Koleksiyonu).

[10] R. Barkın, 'Efganistan'da Türk hekimleri (VIII)', *Dirim*, c. XXI, sayı 8, Ağustos 1946, s. 333. Barkın'ın verdiği bilginin bir özeti için, bkz. M. Denli, A. Ataç, 'Afganistan Tıp Eğitimi ve Sağlık Hizmetlerinde Türklerin Rolü', *Sendrom*, c. 15, sayı 12, Aralık 2003, s. 95-107.

'[Afganistan'da] Bir alkol fabrikası kurulmasını düşündük. Dr. Saip [Ragıp] Atademir bu işi üzerine aldı ve uzun etüdlerden sonra ihtiyaca en uygun bir fabrika için lüzumlu araçları ısmarladı. Dr. Saip zamanında fabrika işlemeğe başlamış ve arkadaşın Türkiye'ye dönmesinden sonra ise,[11] fabrikayı Selahattin Tandal idareye başlamıştır.' [12]

Selahattin Tandal, Kabil Eczacılık Okulu'nda ilaç üretiminde (Ş.Etker Koleksiyonu).

Selahattin Tandal'ın Kabil'de yayımlanmış, eczacılığa giriş niteliğinde 'Bahs'ha-yı devasazi' başlıklı Farsça (Farisi, Dari) bir yazı dizisi vardır. Tandal, üç bölümlük bu yazısında, önce eczacılık tarihini dönemlere ayırarak anlatmış, daha sonra eczacılık deontolojisini özetlemiştir.

Cenab Bay Selahaddin Tandal, Profesör, Kimya-yı devasazi, 'Bahs'ha-yı devasazi' (Eczacılık konuları), *Mecmua-i Sıhhiye*, sayı 4, [23 Mayıs 1939], s. 1-12; sayı 5-6, s. 15-26; sayı 7, s. 27-44 (toplam 44 s.).[13]

[11] Kimyager ve tabip olan Saip Ragıp Atademir (1903-1970) Kabil'den 1943 yılında ayrılmıştır, bkz. M. Arıkan, *Hamdi Ragıp Atademir (Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri)*, Ankara, Kültür Bak. yay., 1998, s. 31.

[12] R. Barkın, 'Efganistan'da Türk hekimleri (X)', *Dirim*, c. XXI, sayı 10, Ekim 1946, s. 392.

[13] *Mecmua-i Sıhhiye* (*Revue d'Hygiène*, Revue bi-mensuelle d'hygiène médicale et sportive, publiée par le Ministère de l'Hygiène [de l'Afghanistan], Kaboul, 13.5x17.5 cm).

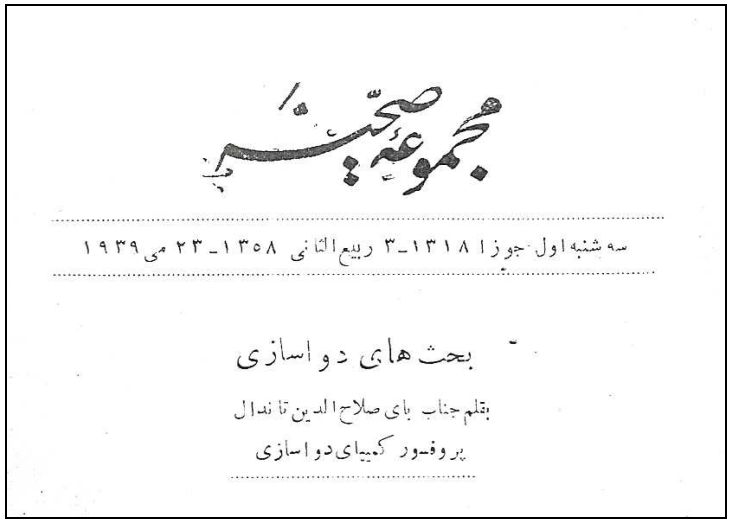
[I] Tarihçe-i devasazi [14]

(1) Devr-i esatir-i kadime (Devr-i efsanevi)
(2) Devr-i Yunani
(3) Devr-i Mekteb-i İskenderiye
(4) Devr-i Romai'ha
(5) Devr-i kurun-i vusta
(6) Devr-i teceddüd ve asr-ı hazır

[II]

(1) Vezaif-i ahlakiye-i devasazan
(2) Vezaif-i meslekiye-i devasazan
(3) Vezaif-i ictimaiye-i devasazan

Mecmua-i Sıhhiye'nin 5–6. sayısında Prof. Selahattin Tandal'ın kısa bir özgeçmişi verilmiştir.[15] Selahattin Tandal, Afganistan'da iken bir farmakoloji kitabı ile kimya laboratuvar rehberi hazırlamış olmalıdır. Bu yayınlar henüz bulunamamıştır.

مجموعهٔ صحیه

سه شنبه اول جوزا ۱۳۱۸ـ۳ ربیع الثانی ۱۳۵۸ـ۲۳ می ۱۹۳۹

بحث های دواسازی

بقلم جناب بای صلاح الدین تاندال

پروفسور کیمیای دواسازی

Mecmua-i Sıhhiye: Selahaddin Tandal'ın Eczacılık konferansları

[14] *Devasazi*: eczacılık, *Devasazan*: eczacılar, *Esatir-i kadime* (*Devr-i efsanevi*): ilk (mitolojik) çağlar, *Kurun-i vusta*: ortaçağ, *Devr-i teceddüd ve asr-ı hazır*: yakın ve yeniçağlar.

[15] Buradaki özgeçmişte Selahattin Tandal'ın 2 Hamel 1316 (H. şemsi) = 22 Mart 1937 tarihinde Kabil'de göreve başladığı belirtilmektedir.

Turkish Pharmacists in Afghanistan: Ord.Prof. Selahattin Tandal

The Pharmacy Faculty of the Kaboul University in Afghanistan was established by Prof. Ömer Şevket Öncel of Istanbul University in 1934. After the graduation of its first students in 1937, he was replaced by his former student Selahattin Tandal (1906–1981) as professor of general chemistry, and subsequently Ordinarius Professor of pharmaceutical chemistry. Prof. Tandal was instrumental in the organization of a state pharmacy and pharmaceutical laboratories. Tandal also supervized the production and standardization of drugs and chemicals in Afghanistan, until his departure in 1947.

Key words: Afghanistan, Pharmacy education, Selahattin Tandal.

Afganistan'da Türk Eczacıları: Ord.Prof. Selahattin Tandal

Prof. pharm. Selahattin Tandal (1906–1981), İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi Eczacı Okulu'ndan 1926'da mezun olduktan sonra, 1928–1933 yılları arasında aynı okulda analitik kimya ve 1934–1937 yıllarında Fen Fakültesi'nde genel kimya asistanlığı yapmıştır. Kabil'de 1934 yılında Eczacılık Fakültesi'ni kuran Prof. Ömer Şevket Öncel'in yerine 1937'de Afganistan'a giden Selahattin Tandal, burada on yıl kalmış ve okulun farmasötik kimya Ordinaryüs Profesörlüğüne yükseltilmiştir. Ord.Prof. Selahattin Tandal'ın Afganistan'da eczacılık eğitimine olduğu kadar eczacılık hizmetlerinin örgütlenmesine katkıları olmuştur.

Anahtar sözcükler: Afganistan, Eczacılık eğitimi, Selahattin Tandal.